

К. В. Тереміленко, М. Ю. Мірошніченко, В. Н. Баумер,
Р. П. Линник, член-кореспондент НАН України М. С. Слободяник

Синтез, будова та червона люмінесценція $\text{KBi}(\text{WO}_4)_2 : \text{Pr}^{3+}$

Кристали нового подвійного вольфрамату $\text{KBi}(\text{WO}_4)_2$ були вирошені методом кристалізації з розчинів-розплавів системи $\text{K}-\text{Bi}-\text{W}-\text{O}$. Сполука належить до моноклінної сингонії, просторова група $C2/c$ з параметрами елементарної комірки $a = 1,08512(7)$, $b = 1,05782(5)$, $c = 0,76147(2)$ нм, $\beta = 130,746(4)^\circ$, $Z = 4$ і має каркасну структуру типу шееліту. Аналіз спектрів фотолюмінесценції даної матриці, легованої празеодимом (III), показує найвищу відносну інтегральну інтенсивність червоної люмінесценції для зразків з мінімальним мольним вмістом активатора 0,2% мол.

Пошук нових оксидних матеріалів з характеристичною люмінесценцією у видимій області спектра при їх збудженні ультрафіолетом (УФ) або вакуумним ультрафіолетом (ВУФ) зумовлений необхідністю створення плазмових дисплеїв та безртутних флуоресцентних ламп. Особливу увагу в цьому контексті привертає пошук нових люмінофорів на основі фосфатів, ванадатів, молібдатів та вольфраматів, що містять тривалентні метали та празеодим (III) як центр люмінесценції [1–3].

Іон Pr^{3+} має ряд переваг як активаторного центра, що насамперед пов'язано з можливістю реалізації каскадної емісії, яка полягає в тому, що збуджений іон переходить з високоенергетичного до основного стану, випромінюючи два фотони видимого світла [3]. Необхідною умовою для такого процесу є розміщення¹ S_0 рівня іона Pr^{3+} нижче “дна” 5d-зони. У такому випадку спектр люмінесценції стає чутливим до найближчого оточення. Для реалізації каскадної люмінесценції до матриці висувуються такі вимоги: великий іонний радіус; високе координаційне число для тривалентного металу; порівняно велика відстань між сусідніми іонами Pr^{3+} ; висока жорсткість відповідного кристалічного каркаса [4, 5].

Зазначеним вимогам відповідають оксидні сполуки на основі молібдатів і вольфраматів, що містять у структурі восьмикоординовані катіони РЗЕ. Нещодавно було показано перспективність молібдатвмісних люмінофорів $\text{K}_x\text{Sr}_{1-2x}\text{MoO}_4:\text{Pr}^{3+}$ [6] та $\text{NaGd}(\text{MoO}_4)_2:\text{Pr}^{3+}$ [7] з максимумом світіння фотолюмінесценції в червоному діапазоні. Однак відсутність систематичних досліджень у цій сфері ускладнюють вибір неорганічних матриць та розрахунок можливих спектральних характеристик.

Серед значної різноманітності структурних типів шеелітоподібних молібдатів і вольфраматів складу $M^I M^{III}(\text{WO}_4)_2$ [8] виділяється група оксидних сполук, де M^I — K, Cs, а M^{III} — восьмикоординований тривалентний метал, що задовольняє вимогам для легування празеодимом з реалізацією каскадної люмінесценції. В даному повідомленні розглянуто особливості синтезу, будови та фотолюмінесценції легованого Pr^{3+} подвійного вольфрамату $\text{KBi}(\text{WO}_4)_2$.

Експериментальна частина. Синтез полікристалічного неактивованого $\text{KBi}(\text{WO}_4)_2$ здійснювали в розчинах-розплавах системи $\text{K}_2\text{WO}_4-\text{WO}_3-\text{Bi}_2\text{O}_3$. Як вихідні компоненти використовували WO_3 (“ч. д. а.”), $\text{K}_2\text{WO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ (“х. ч.”) та Bi_2O_3 (“ч. д. а.”). Відповідні кіль-

кості реагентів нагрівали в платинових тиглях до 950 °С. Отримані гомогенні розплави охолоджували зі швидкістю 50 °С/год при 700–720 °С залежно від співвідношення компонентів та в'язкості розплаву. Кристалічні продукти отримували після промивання закристиалізованого продукту від залишків плаву в гарячій воді. Область утворення подвійного вольфрамату відповідає співвідношенням K/W від 0,8 до 1,2 при мольному вмісті в початковій шихті 10–25% Bi_2O_3 . Найбільший вихід (68%) спостерігався у випадку $K/W = 1$ та $w(Bi_2O_3) = 20\%$. В ІЧ-спектрі зразків виявлено широку смугу в області 780–860 cm^{-1} , що відповідає валентним симетричним та асиметричним коливанням у конденсованому WO_6 октаедрі.

Леговані Pt^{3+} зразки отримували за вказаною методикою при включенні до вмісту розплаву розрахованої кількості Pt_6O_{11} (“х. ч.”), що становило 0,2; 0,4 й 2%. Зразки аналізували методами ІЧ спектроскопії та порошкової рентгенографії. ІЧ-спектри синтезованих сполук записано на спектрометрі “Pelkin Elmer Spectrum BX FTIR” у діапазоні частот від 400 до 4000 cm^{-1} для зразків, що були запресовані в диски з КВг.

Рентгеноструктурні дослідження монокристалічного нелегованого зразка (розміром: $0,10 \times 0,10 \times 0,10$ мм³) проводили на автоматичному дифрактометрі “XCalibur-3” (Oxford Diffraction Ltd., Ебінгтон, Оксфордшир, Англія) з використанням $MoK\alpha$ -випромінювання ($\lambda = 0,7107344 \cdot 10^{-1}$ нм, графітовий монохроматор), обладнаного двокоординатним CCD-детектором (“Sapphire-3”), методом ω -сканування. Дані кристалографічних досліджень та уточнення структури демонструє табл. 1. Структуру визначали прямими методами за допомогою програми SHELX-97 [9]. Положення атомів оксигену і калію визначали з різницевого аналізу Фур'є. Уточнення структури здійснювали з допомогою програми SHELXL-97 [10]. Координати та ізотропні параметри атомів, які отримано для структури $KBi(WO_4)_2$, наведено у табл. 2.

Спектри люмінесценції записано на спектрофотометрі “Perkin Elmer LS-55” при кімнатній температурі при довжині хвилі збудження 450 нм, вхідній та вихідній щілинах 2,5 мм.

Таблиця 1. Результати структурного експерименту для $KBi(WO_4)_2$

Формула	$KBi(WO_4)_2$
Сингонія	Моноклінна
Пр. гр.	$C2/c$
Параметри комірки, нм	$a = 1,08512(7), b = 10,5782(5), c = 7,6147(2), \beta = 13,0746(4)^\circ$
V , нм	0,66220(6)
Z	4
T_{min}, T_{max}	0,0683; 0,1864
Незалежні рефлекси	1206
Рефлекси з $I > 2\sigma(I)$	1170
R_{int}	0,0326
$\theta_{min}, \theta_{max}$, град	3,14; 32,5
$h; k; l$	$-16 \rightarrow 16; -15 \rightarrow 15; -11 \rightarrow 11$
$F(000)$	1256
Вагова схема	$w = 1/[\sigma^2(Fo^2) + (0,0186P)^2 + 26,2208P]$, де $P = (Fo^2 + 2Fc^2)/3$
$R_1(all)$	0,0209
wR_2	0,0499
S	1,175
Кількість параметрів	57
Поправка на поглинання	0,00208(8)
$(\Delta\rho)_{max,min}$ ($e \cdot nm^{-3}$)	$3,826 \cdot 10^{-3}, -2,646 \cdot 10^{-3}$

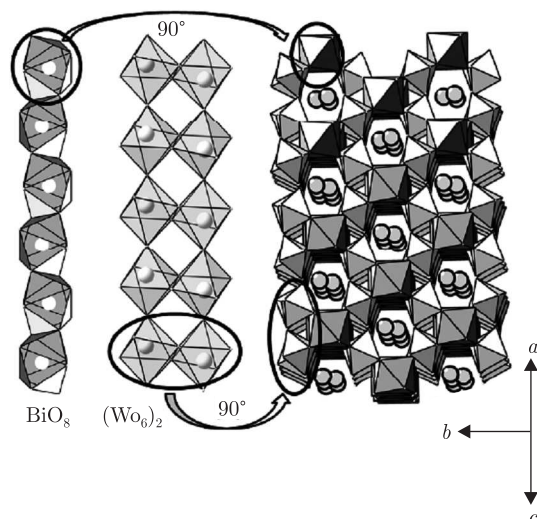

Рис. 1. Кристалічний каркас $\text{KBi}(\text{WO}_4)_2$ (темні поліедри — BiO_8 , світлі — WO_6 , кульки — атоми К)

Результати та їх обговорення. Тривимірний каркас подвійного вольфрамату $\text{KBi}(\text{WO}_4)_2$ побудовано шляхом зв'язування двох типів поліедрів: BiO_8 й WO_6 . Координаційне число бісмуту утворене шістьма атомами О у межах 0,2346(3)–0,2407(9) нм та двома віддаленими атомами оксигену до 0,2765(4) нм. У такому наближенні координаційний поліедр BiO_8 може бути представлений як двошаркова тригональна призма. Координаційний поліедр вольфраму є дещо деформованою тригональною призмою з відстанями $\text{W}-\text{O}$ у межах від 0,1774(4) до 0,2313(4) нм. Кожен поліедр WO_6 утворює димер з суднім поліедром шляхом поділу спільного ребра, а з іншими двома — нескінченну стрічку за рахунок зв'язування оксигеновими вершинами (рис. 1). Найменша відстань $\text{W}-\text{W}$ в утворених стрічках дорівнює 0,329(3) нм. Калій у структурі $\text{KBi}(\text{WO}_4)_2$ перебуває в десятикоординаційному кисневому оточенні (п'ять пар рівних зв'язків $\text{K}-\text{O}$ у межах відстаней 0,2863(5)–0,3148(5) нм). Сусідні атоми калію в середині каналу знаходяться на відстані 0,424(7) нм. Така геометрія формує систему гексагональних каналів, в яких знаходяться атоми калію (див. рис. 1).

Зважаючи на структурні характеристики даного вольфрамату, входження Pr^{3+} як активатора слід очікувати саме в позиції восьмикоординатного бісмуту. Відомо, що домішка Pr^{3+} може спричиняти видиму люмінесценцію в чотирьох спектральних діапазонах, які в основному лежать у межах 450–500 нм, 520–550, 610–670 та 700–750 нм, за рахунок переходів електронів із збуджених рівнів $^1D_2$, $^3P_0$, й $^3P_1$ на штарківські підрівні, нижчих за енергією мультиплетів ^3F_J й ^3H_J . Останніми роками значну увагу надають дослідженню чер-

Таблиця 2. Координати атомів та $U_{\text{iso}}/U_{\text{eq}}$ у структурі $\text{KBi}(\text{WO}_4)_2$

Атом	Позиція	x	y	z	$U_{\text{iso}}/U_{\text{eq}}$
W1	8f	0,30570(1)	0,49973(1)	0,26631(2)	0,00265(3)
Bi1	4e	1/2	0,22666(2)	1/4	0,00822(4)
K1	4e	1/2	0,20305(16)	-1/4	0,0154(3)
O1	8f	0,3122(3)	0,5693(3)	0,0605(4)	0,0072(5)
O2	8f	0,5232(3)	0,3926(3)	0,4744(4)	0,0048(5)
O3	8f	0,2276(3)	0,3429(3)	0,1355(5)	0,0101(6)
O4	8f	0,1309(3)	0,5793(3)	0,1861(5)	0,0103(6)

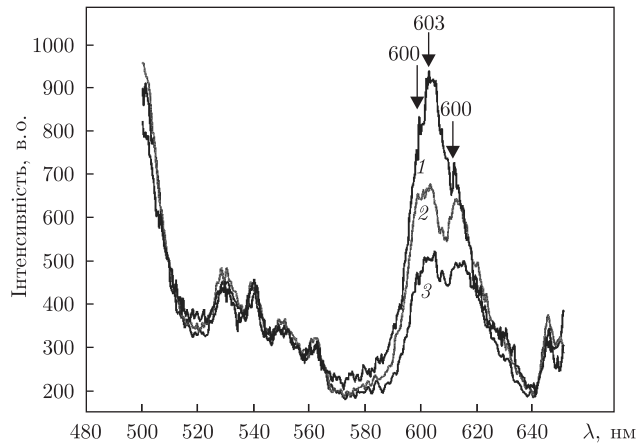

Рис. 2. Спектри фотолюмінесценції $\text{KBi}(\text{WO}_4)_2:\text{Pr}^{3+}$ $\lambda_{\text{зб}} = 450$ нм у діапазоні 550–750 нм та вмісті домішки, %: 1 – 0,2; 2 – 2; 3 – 4%

воної люмінесценції (область свічення $\sim 600\text{--}650$ нм, випромінювальний перехід ${}^1D_2 \rightarrow {}^3H_4$) іонів Pr^{3+} у матрицях класичних шеелітоподібних молібдатах та вольфраматах $\text{KLa}_{1-x}\text{Pr}_x(\text{MO}_4)_2$ [11, 12].

Одне із завдань нашої роботи полягало в розробці ефективних червоних люмінофорів на основі подвійних вольфраматів бісмуту та з'ясування концентраційних критеріїв, що дає змогу керувати їх люмінесцентними характеристиками.

Для зразка з найменшим вмістом активатора (0,2%) у спектрі збудження люмінесценції найінтенсивніша смуга відповідає 449 нм. Тому спектри люмінесценції для всіх зразків були записані при $\lambda_{\text{зб}} = 450$ нм у діапазоні від 550 до 750 нм. У вибраній області найінтенсивнішою є смуга в області 590–640 нм, яку можна пов'язати з переходом ${}^3P_0\text{--}{}^3H_5$. Максимальна інтегральна інтенсивність спостерігається у випадку мінімального вмісту активатора, причому чітко виділяються три компоненти спектра при 600, 603 й 618 нм (рис. 2). При зростанні вмісту Pr^{3+} інтегральна інтенсивність спадає, а сама смуга ускладнюється та уширюється. Складність червоної смуги та виразне зміщення її центру від 610 до 618 нм у результаті збільшення кількості домішкового празеодиму (0,2–4% за молям) у матриці $\text{KBi}(\text{WO}_4)_2$ можна пояснити конкуренцією імовірностей переходів ${}^1D_2\text{--}{}^3H_4$ (піку з максимумом на 610 нм) та близького до нього за енергіями переходу ${}^3P_0\text{--}{}^3H_5$, які по-різному збуджуються в матрицях за рахунок переносу заряду.

Для концентраційної серії встановлено, що при зростанні кількості домішкового празеодиму в матриці відбувається зниження інтегральної інтенсивності смуги при 590–640 нм при вмісті празеодиму 0,2, 2 та 4% щодо співвідношення 1,4 : 1,2 : 1.

Таким чином, нами встановлено області кристалізації подвійного вольфрамату калію — бісмуту в умовах кристалізації з високотемпературних розчинів — розплавів та схарактеризовано його кристалічний каркас. Проведено легування даної матриці Pr^{3+} та досліджено фотолюмінесценцію для різних ступенів заміщення при кімнатній температурі. Показано перспективність $\text{KBi}(\text{WO}_4)_2$ з 0,2% за молям Pr^{3+} як червоного люмінофору.

1. Guzik M., Aitasalo T., Szuszkiewicz W. et al. Optical spectroscopy of yttrium double phosphates doped by cerium and praseodymium ions // J. Alloys Compd. – 2004. – **380**. – P. 368–375.
2. Dorenbos P. The 5d level positions of the trivalent lanthanides in inorganic compounds // J. Luminescence. – 2004. – **91**. – P. 155–176.

3. Kaminski A., Jezowska-Trzebiatowska B., Legendziewicz J., Srek W. Excited states of transition elements. – Singapore: World Sci., 1989. – 669 p.
4. Brenier A. The self-doubling and summing lasers: overview and modeling // J. Lumin. – 2000. – **91**. – P. 121–132.
5. Поталов А. С., Родный П. А., Мухрин С. Б., Магунов И. П. Люминесцентные свойства празеодима в некоторых фторидах // Физика тверд. тела. – 2005. – **47**, вып. 8 – С. 1386–1388.
6. Li Q., Huang J., Chen D. A new Pr³⁺-activated molybdate-based phosphor for application to white LEDs with blue excitation // J. Lumin. – 2011. – **26**. – P. 349–355.
7. Большииков Ф. А., Жариков Е. В., Лис Д. А. и др. Рост, оптические и спектроскопические свойства кристаллов NaLa_xGd_{1-x}(MoO₄)₂ (x = 0–1), активированных ионами Tm³⁺ // Оптика и спектроскопия. – 2010. – **108**, № 5. – С. 786–795.
8. Lee K. H., Chae K.-W., Cheon C. I., Kim J. S. Photoluminescence and Structural Characteristics of A(M_{1-x}Pr_x)W₂O₈ (A = Li, Cs, M = Al, Sc, La) // J. Eur. Ceram. Soc. – 2010. – **30**. – P. 243–247.
9. Sheldrick G. M. SHELXS-97. – Göttingen: Univ. of Göttingen, 1997.
10. Sheldrick G. M. SHELXL-97: Program for crystal structure refinement. – Univ. of Göttingen, 1997.
11. Macalik L., Hanuza J., Sokolnicki J., Legendziewicz J. Optical properties of Pr³⁺ in Lanthanum Double Molybdates and Tungstates: KLa_{1-x}Pr_x(MO₄)₂ (M = Mo, W; x ≤ 1) // Spectrochim. Acta. – 1999. – **55**. – P. 251–262.
12. Boutinaud P., Pinel E., Oubaha M. et al. Making Red Emitting Phosphors with Pr³⁺ // Opt. Mater. – 2006. – **28**. – P. 9–13.

Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка

Надійшло до редакції 31.01.2013

К. В. Теребиленко, М. Ю. Мирошніченко, В. Н. Баумер, Р. П. Линник,
член-корреспондент НАН України **Н. С. Слободяник**

Синтез, структура и красная люминесценция KBi(WO₄)₂ : Pr³⁺

Кристаллы нового двойного вольфрамата KBi(WO₄)₂ получены методом кристаллизации из растворов в расплаве системы K–Bi–W–O. Соединение принадлежит к моноклинной сингонии, пр. гр. C2/c с параметрами элементарной ячейки a = 1,08512(7), b = 1,05782(5), c = 0,76147(2) нм, β = 130,746(4)°, Z = 4 и обладает каркасным строением по типу шеелита. Анализ спектров фотолюминесценции данной матрицы, легированной празеодимом (III), показывает самую большую интегральную интенсивность красной люминесценции для образцов с минимальным мольным содержанием активатора 0,2% мол.

K. V. Terebilenko, M. Yu. Miroshnichenko, V. N. Baumer, R. P. Lynnyk,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine **N. S. Slobodyanik**

Synthesis, Structure, and Red Luminescence of KBi(WO₄)₂ : Pr³⁺

Crystals of a new complex tungstate KBi(WO₄)₂ have been grown by the high temperature crystallization method from K–Bi–W–O system. Titled compound crystallizes in the monoclinic space group C2/c with the cell parameters a = 1.08512(7), b = 1.05782(5), c = 0.76147(2) nm, β = 130.746(4)°, Z = 4 and has a three-dimensional framework structure of the scheelite-type. Analysis of photoluminescence spectra for the red region for a matrix doped with Pr (III) has shown the highest relative integral luminescence intensity for a sample with the smallest amount of the activator (0.2 mol.%).